

עלייתה, שקיעתה והתחדשותה של התיירות בערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון

ד"ר נעם שובל* וד"ר קובי כהן-הטב**
בהנחיית פרופ' אריה שחר*** ופרופ' יוסי כץ****

למדינת ישראל יש רצועת חוף ארוכה ממערב לכל אורכה וזאת בנוסף לחופי הכנרת, חופי ים המלח וחלק קטן מחוף ים-סוף. אולם למרות העובדה הגיאוגרפית הזו המסייעת בפיתוח אתרי תיירות קיט, טרם נערכו מחקרים מקיפים בתחום זה. מטרת המחקר הייתה לעמוד על מקומה של התיירות כגורם בתהליכי העיצוב של ערי החוף הישראליות לחוף הים התיכון ועל מקומו של רכיב התכנון ברמה המקומית והלאומית בתהליכי עיצוב אלה.

במחקר נבחנה התפתחותן לאורך זמן של ערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון החל מתקופת המנדט ועד ימינו משלושה היבטים עיקריים: תחילה נבחנה התפתחות מערך שימושי הקרקע התיירותיים בערי הקיט לאור המודלים המורפולוגיים העיקריים הקיימים בספרות המחקר; בחלק השני של המחקר נבחנה תהליך התפתחותן של ערי קיט אלה משלב גילויין כמשאבי תיירות, המשך בשלבי פיתוחן המואץ, בתהליכי השקיעה השונים אותן עברו וכלה בניסיונות הסלקטיביים להחיותן כמוקדי תיירות. בחלק השלישי והאחרון של המחקר נבחנו ניסיונותיהן של הרשויות המקומיות והרשויות הממלכתיות השונות להתערב בשלבים השונים במטרה לקדם ולפתח את תיירות הקיט לאורך חוף הים התיכון.

האינדיקטורים שנבדקו במחקר ביחס לביצועים התיירותיים של ערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון מראים, כי מעמדן של ערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון ירד ביחס לשאר מוקדי התיירות בישראל במהלך שלושת העשורים האחרונים של המאה העשרים. התיירות

* הכותב הוא מרצה במחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

** הכותב הוא פוסט דוקטורט במחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטת טורונטו, קנדה.

*** אריה שחר הוא פרופ' במחלקה לגיאוגרפיה ובמכון ללימודים עירוניים ואזוריים באוניברסיטה העברית בירושלים.

**** יוסי כץ הוא ראש המחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטת בר אילן.

עלייתה, שקיעתה והתחדשותה של התיירות בערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון

הנכנסת לישראל ידעה אמנם עליות ומורדות רבות בשלושים השנים האחרונות כפועל יוצא של המצב הביטחוני והמדיני ששרר באזור, אך במחקר נמצא כי למרות העלייה המשמעותית הכללית במספרי התיירים הנכנסים לישראל ובמספר הלינות הכללי בבתי המלון בעשורים האחרונים, ערי הקיט הותיקות לאורכו של חוף הים התיכון לא זכו ליהנות משגשוג זה. עיקר השגשוג נרשם דווקא באזורים אחרים, באילת בראש ובראשונה וכן באזור ים המלח ובטבריה.

במחקר נעשה שימוש במספר שיטות חקירה וזאת לאור מורכבותה של התופעה הנחקרת. אלה היו השיטות העיקריות: שימוש בחומר ארכיוני וספרותי מגוון לשם הבנת הרקע לתהליכים השונים שנצפו; מיפוי התפרוסת של התיירות בערי הקיט בתקופות שונות וניתוח המבנה המורפולוגי של התיירות שהתהווה בהן לאורך זמן; ניתוח נתונים סטטיסטיים קיימים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על תנועות התיירות לערי הקיט השונות; מחקר עצמאי באולם הנוסעים של נמל התעופה בן-גוריון לצורך איסוף נתונים שלא היו נמצא עד מחקר זה; ולבסוף: ניתוח תוכניות ברמה הלאומית והמקומית ביחס למקומה של התיירות בערים השונות. על כל אלה יש להוסיף ראיונות שנערכו עם מספר אנשים הנוגעים בנושא המחקר. לבד מייחודה של כל שיטה, חשיבות רבה יש לשילוב שנעשה בין השיטות והגישות השונות במסגרת הניתוח הסופי של המחקר.

ערי הקיט בהן מתמקד המחקר מצפון לדרום הן: נהריה, נתניה, הרצליה, אשדוד ואשקלון. ערים אלה נבחרו כיוון שקיימת בהן, או לפחות הייתה קיימת בהן, פעילות תיירותית משמעותית. ערים אחרות לאורך החוף כגון עכו לא נבחרו בשל היעדר עבר או הווה בתחום תיירות הקיט ומטרופולינים כתל-אביב וחיפה הוצאו גם כן מהדיון. למרות ההתמקדות בחמש ערים הרי שבחלקים שונים של עבודה זו ישנה התייחסות, במידת הצורך, גם לערים האחרות. בין חמשת הערים הנבחרות ישנם שינויים מבחינת הרקע ההיסטורי הקשור לפיתוח התיירות ומבחינת מצבן כיום כיעדי תיירות.

אינדיקטורים לביצועי התיירות בערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון

התיירות הנכנסת לישראל ידעה עליות ומורדות רבות בשלושים השנים האחרונות כפועל יוצא של המצב הביטחוני והמדיני באזור. בראשית שנות השבעים בולטת השפעתה של מלחמת יום הכיפורים ומשבר הנפט העולמי שבא בעקבותיה, לאחר מכן מלחמת לבנון, פרשת האונייה "אקילה לאורו", האינתיפאדה בשנת 1987 וכמובן מלחמת המפרץ. מצד שני

התהליך המדיני באזור, שהחל בשנת 1991 בעקבות סיומה של מלחמת המפרץ וכינוסה של ועידת מדריד (1991), הביא לגידול חד בהיקפי התיירות לישראל ולתמורות מרחיקות לכת במבנה של תעשיית התיירות המקומית שבאו לידי ביטוי בעיקר בכניסתן של רשתות בתי מלון בינלאומיות רבות לישראל. יש לציין, כי למרות הגידול המשמעותי במספר התיירים הנכנסים לישראל בתקופה זו, הרי מכיוון שכתוצאה ממגמות עולמיות ובעקבות הסכם השלום עם ירדן (1995), משך השהות הממוצע של תיירים בישראל פחת במידה משמעותית, ולכן הגידול במספר התיירים הנכנסים לארץ לא הביא לשינוי משמעותי במספר הלינות בבתי המלון, אלא נבע בעיקר מהגידול הרב שנרשם בתיירות הפנים בעקבות העלייה ברמת החיים בישראל שאפיינה עשור זה.

תקופה זו של שגשוג בתיירות הנכנסת לישראל לא נמשכה זמן רב יחסית ולאחר שנת 1996, התיירות הנכנסת לישראל נכנסה לתקופה של ירידה איטית אך מתמשכת במספרי התיירים בעקבות פיגועי ההתאבדות והאטת התהליך המדיני. אמנם בשנת המילניום חל שינוי במגמה זו ונראה היה כי לראשונה יבקרו בישראל יותר משלושה מיליון תיירים, אולם בעקבות אינתיפאדת אל-אקצה, הגיע מצב התיירות לשפל חדש המזכיר את ימי מלחמת המפרץ והתקופה שקדמה לה מבחינת מספרי התיירים הנכנסים לישראל.

למרות העלייה המשמעותית במספר התיירים הנכנסים לישראל ובמספר הלינות הכללי בבתי המלון (הקשור ישירות בתיירות הפנים-ישראלית, אשר גדלה בנפחיה בעשורים האחרונים), נמצא שערי הקיט הותיקות לאורכו של חוף הים התיכון לא זכו ליהנות משגשוג זה. לעומת השקיעה באזורי הקיט לחוף הים התיכון, בולטת העלייה המשמעותית בהיקף הלינות באילת בראש ובראשונה וכן באזור ים המלח ובטבריה.

אינדיקטור נוסף למצבן של ערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון בא לידי ביטוי בעוצמת חדירתן של רשתות המלונות הבינלאומיות ליעדי התיירות העיקריים בישראל. במהלך שנות התשעים, כתוצאה מהתחזיות הורודות לעתיד התיירות באזור בשל התהליך המדיני ובעקבות כך גם הסרתו דה-פקטו של החרם הערבי, חלה כניסה מסיבית של רשתות בינלאומיות לאזורנו בכלל ולישראל בפרט. ואולם בולטת העובדה שבנהריה, נתניה והרצליה קיים אחוז נמוך ביותר של חדרי מלון המנוהלים על ידי רשתות בינלאומיות, עובדה המשתקפת בכך שלא נבנו בתי מלון חדשים במקומות אלה וזאת מכיוון שרבים מהמלונות החדשים שנבנו בישראל במהלך שנות התשעים עברו עם פתיחתם לניהול של רשת בינלאומית. הדבר משקף,

עלייתה, שקיעתה והתחדשותה של התיירות בערי הקיט הישראליות לחוף הים התיכון

ככל הנראה, את חוסר אמונן של רשתות אלה בדבר הכדאיות בפעילות ביעדים המצויים בשקיעה מתמשכת. יוצאת דופן במקרה זה היא אשקלון בה יש אחוז גבוה יחסית של חדרי מלון המנוהלים על ידי רשתות בינלאומיות וזאת בעיקר מכיוון שאשקלון היא עיר קיט המצויה בראשית דרכה מבחינת "מחזור החיים של ערי הקיט".

מבנה המחקר

המחקר כולל ארבעה פרקים מלבד פרקי המבוא והסיכום. בפרק הראשון מוצג נושא מחזור החיים של ערי הקיט באופן כללי כפי שהוא מופיע בספרות המחקר וכפי שהדבר בא לידי ביטוי בערי הקיט הישראליות. השאלה המרכזית שנבדקה בפרק זה היא מה מקומן של ערי הקיט הישראליות השונות במסגרת הקונספטואלית הרחבה יותר של "מודל מחזור החיים של ערי קיט" (Butler, 1980). פרק זה מהווה את המסד והתשתית לדיון בפרק השני של המחקר, העוסק בניתוח התפתחות המבנה המורפולוגי של שימושי הקרקע התיירותיים בערים השונות. בחינה זו נעשתה אף היא לאור הדיון הקיים בנושא זה בספרות המחקר הכללית תוך השוואה עם המתרחש בתחום זה בערי הקיט הנדונות במחקר זה. השאלה המרכזית שנבדקה בפרק זה היא האם אפשר לזהות בערי הקיט הישראליות הנדונות את המבנה המורפולוגי המקובל בספרות המחקר ביחס לערי קיט (מודל T). הפרק השלישי של העבודה מטפל בשאלת המדיניות של רשויות התכנון הלאומיות ביחס לתיירות הקיט לאורך החוף הישראלי הים תיכוני. השאלה המרכזית של פרק זה הייתה האם אפשר למצוא קשר בין מצבה של התיירות בערים שנבדקו לבין "התכנון התיירותי" של רשויות התכנון השונות. לאור בחינת סוגיית התכנון בהיבט התיירותי בערי הקיט, הפרק הרביעי והאחרון של עבודה זו בחן את החלופות הקרקעיות לפיתוח קו החוף בערי הקיט הישראליות. פרק זה סקר בקצרה את ההיסטוריה התכנונית של שימושי הקרקע בקו החוף, כפי שעולה מתוכניות המתאר המקומיות בכל אחת מהערים שנסקרו במהלך החיבור. בפרק זה נכללת התייחסות מסוימת לנושא המדיניות, בעיקר בערים אשקלון והרצליה. סיכום המחקר מעריך את המגמות העיקריות שעלו ביחס למקומה של התיירות בערי הקיט בפרמטרים השונים שנמדדו בפרקים השונים.